

Gürcü Arzusu gürcülərin arzusuna qarşı

written by Shahin Jafarli Şahin Cəfərli

Ukraynadakı kontinental müharibənin beynəlxalq gündəmin əsas mövzularından biri olaraq qaldığı bir vaxtda postsovet məkanının başqa bir ölkəsi diqqəti özünə cəlb edə bildi. 2023-cü ilin mart ayının əvvəllərində Gürcüstanda müşahidə olunanlar bu ölkəyə xas olan permanent siyasi gərginliklərin çərçivəsini aşan və geosiyasi mahiyyət daşıyan hadisələr idi. Son vaxtlara qədər güman olunurdu ki, 2008-ci ildə NATO-dan üzvlük perspektivi almış, 2014-cü ildə Avropa İttifaqı ilə assosiativ saziş imzalamış Cənubi Qafqazın bu kiçik ölkəsi öz strateji seçimini edib və avroatlantik strukturlara inteqrasiya istiqamətində irəliləyir. Gürcü Arzusu hökumətinin Rusiyaya yaxınlaşdığı və avrointeqrasiya xəttindən uzaqlaşdığı barədə gürcü müxalifətçilərinin tez-tez səsləndirdiyi iddialar daha çox rəqibi daxili və beynəlxalq ictimai rəydə diskreditasiya etməyə yönələn şişirdilmiş fikirlər kimi görünürdü. Lakin Rusiya-Ukrayna müharibəsinin başlamasından sonra Gürcüstan hökumətinin və hakim partiyanın apardığı siyasət bu barədə şübhələri artırdı, *xarici təsir agentləri* haqqında qanun layihələrinin parlamentin gündəminə gətirilməsi və layihələrdən birinin ilk oxunuşdan keçməsi isə mənzərənin aydınlaşmasına səbəb oldu. Bu yazıda Gürcüstanda baş verən sözügedən hadisələrin səbəblərini və mahiyyətini araşdırıram.

Arayış: Gürcüstandakı son siyasi gərginliyin və Gürcü Arzusu hökumətinin Qərblə münasibətlərində yaranmış problemlərin səbəblərini anlamaq üçün 2020-ci ilin 31 oktyabr parlament seçkiləri dövrünə qayıtmaq lazımdır. 120 parlament üzvünün proporsional, 30-nun majoritar sistem üzrə seçildiyi seçkilərdə Gürcü Arzusu partiyasının proporsional sistem üzrə 48,77% səs topladığı elan olundu, 30 birmandatlı dairənin isə hamısında (17 seçki dairəsində 2-ci tur keçirildi) bu partiyanın namizədləri qalib gəldi. Müxalifət nəticələrin

saxtalaşdırıldığını və 2-ci tura qatılmayacağını, ümumilikdə yeni parlamentin işində iştirak etməyəcəyini [bəyan](#) edərək boykot qərarı verdi. 2021-ci ilin fevral ayında müxalifət lideri Nika Meliyanın [həbsi](#) siyasi hərərəti daha da yüksəltdi. Beləliklə, ölkədə siyasi [böhran](#) yarandı. Avropa İttifaqının vasitəçiliyi ilə hakimiyyət və müxalifət arasında aparılan dialoqun nəticəsində Aİ Şurasının sədri Şarl Mişel tərəfindən siyasi böhranın həlli üzrə [plan](#) təqdim olundu və 2021-ci il aprelin 19-da prezident iqamətgahındakı mərasimdə [imzalandı](#). *Gürcüstan üçün irəliyə doğru yol* adlanan anlaşma mətnində seçki sistemində, seçki administrasiyasında və məhkəmə sistemində islahatların aparılması nəzərdə tutulurdu. Lakin iyulun 12-də Gürcüstan parlamenti bu anlaşmalara zidd olaraq Ali Məhkəməyə 6 hakim [təyin](#) etdi, iyulun 28-də isə Gürcü Arzusu partiyası razılaşmadan [çıxdı](#). Bu qərar nəinki ölkədə siyasi böhranın kompromislər yolu ilə həllini qeyri-mümkün etdi, eyni zamanda, 2012-ci ildə hakimiyyətə gəlmiş Gürcü Arzusu partiyasının Qərblə münasibətlərində ilk ciddi problem kimi yadda qaldı. Ukraynada müharibə başladıqdan sonra isə bu problem getdikcə böyüdü.

Hökumətin çətin seçimi: avrointegrasiya, yoxsa bir oliqarxın maraqları?

Gürcüstan hökuməti müharibənin elə ilk günlərindən Ukrayna ilə münasibətlərdə məsafə saxladı, Rusiyaya qarşı sanksiyalara qoşulmayacağını [bildirdi](#), müharibə ilə əlaqədar parlamentin növbədənənar iclasının çağırılması barədə müxalifətin prezident tərəfindən dəstəklənən təşəbbüsünü rədd etdi. Hökumət gürcü könüllülərin döyüşmək üçün Ukraynaya getməsini əngəlləməyə [çalışdı](#). Martın 1-də prezident Zelenski Gürcüstan hökumətini könüllülərin Ukraynaya yola düşməsinə mane olmaqda və Rusiyaya qarşı sanksiyaların tətbiqi mövzusunda “amoral mövqe” sərgiləməkdə [ittiham](#) edərək Tbilisidəki Ukrayna səfirini məsləhətləşmələr üçün geri çağırdı.

Gürcü Arzusu hökuməti müharibənin əvvəlindən bəri [hesab edir](#) ki, Ukrayna Gürcüstanı da müharibəyə cəlb edib Rusiyaya qarşı

ikinci cəbhə açmaq istəyir. Bu [ritorika](#) hələ də davam etdirilir. Münasibətlərdə gərginlik yaradan daha bir fakt Ukraynanın ötən ilin oktyabrında Gürcü Arzusu partiyasının qurucusu, partiyanı və ölkəni pərdə arxasından idarə edən oliqarx Bidzina İvanişvilinin yaxınlarına [sanksiya](#) tətbiq etməsidir.

Həbsdəki keçmiş prezident Mixail Saakaşvilinin səhhətinin [ağırlaşması](#) da ötən müddətdə Gürcüstan mövzusunı dünyanın diqqətinə gətirdi. Amerikalı toksikoloq David Smit Saakaşvilinin orqanizmində ağır metalların izlərinin aşkarlandığı, onun zəhərlənmiş ola biləcəyi barədə [rəy](#) verdi. Lakin Saakaşvilinin həbs qərarının dəyişdirilməsi barədə vəkillərin müraciətləri məhkəmə tərəfindən, ölkə daxilindən və xaricindən onun başqa ölkəyə müalicəyə göndərilməsi barədə müraciətlər isə siyasi hakimiyyət tərəfindən rədd edildi.

2020-ci ilin parlament seçkilərindən sonrakı dövrdə baş verən bütün bu hadisələr Gürcüstanda insan haqları və demokratikləşmə sahəsində ciddi geriləmə olduğunun göstəricisi idi. Məhz bu səbəbdən Avropa İttifaqının iyulun 23-də Brüsseldə keçirilən zirvə toplantısında Ukrayna və Moldova ilə birlikdə üzvlük perspektivi almasına baxmayaraq, Gürcüstana üzvlüyə namizəd statusu verilmədi, yalnız bəzi prioritet vəzifələrin həlli şərti ilə namizəd ola biləcəyi [bildirildi](#). Aİ tərəfindən Gürcüstan hökuməti qarşısında [12 şərt](#) qoyuldu. Bu şərtlərin bir çoxu Şarl Mişelin planında qeyd olunmuş məqamlardan ibarətdir və elə ilk maddədə həmin razılaşmalara istinad var: qeyd olunur ki, hökumət bu razılaşmaların ruhuna uyğun olaraq siyasi qütbləşməni aradan qaldırmalı və siyasi partiyalarla əməkdaşlığı təmin etməlidir. Ən diqqət çəkən maddə isə 5-ci maddədir. Orada bildirilir ki, hökumət deoliqarxizasiya apararaq şəxsi maraqların siyasi, ictimai və iqtisadi həyata ifrat təsirini aradan qaldırmalıdır. *Gürcüstanın siyasi, ictimai, iqtisadi həyatına ifrat təsiri olan yalnız bir oliqarx var: Bidzina İvanişvili*. Yəni belə güman etmək olar ki, Aİ İvanişvilinin qeyri-formal idarəçiliyinin ləğvini, ölkənin onun nəzarətindən

çıxarılmasını tələb edir. Bu tələb, Aİ-nin digər şərtləri ilə birlikdə, hökuməti və hakim partiyanın rəhbərliyini çox mürəkkəb seçim qarşısında qoyur: onlar ya bu şərtləri yerinə yetirərək Qərblə münasibətləri qoruyub, avroatlantik integrasiya siyasətini davam etdirməli; ya da İvanişvilinin və özlərinin şəxsi maraqları üçün ölkənin bu perspektivini riskə atmalıdırlar.

Sonrakı hadisələr göstərdi ki, hökumət ikinci yolu seçdi, yaxud seçməyə məcbur oldu, çünki baş nazir İrakli Qaribaşvili, Gürcü Arzusu partiyasının lideri İrakli Kobaxidze və digər rəsmi şəxslər karyera yüksəlişlərinə görə İvanişviliyə borcludurlar və onun iradəsindən kənar qərar vermək gücünə malik olmaları şübhə doğurur. Ötən illərin təcrübəsinə əsasən deyə bilərik ki, İvanişvili istədiyi an partiyanın liderini və hökumət başçısını vəzifədən asanlıqla uzaqlaşdıra bilər, çünki partiya onun nəzarətindədir. (2012-ci ildən bəri 6 dəfə baş nazir dəyişikliyi baş verib).

Qalmaqala səbəb olan *Xarici təsirin şəffaflığı haqqında* və *Xarici agent haqqında aktın qeydiyyatı* adlı qanun layihələrinin gündəmə gətirilməsi və birinci layihənin ilk oxunuşdan [keçirilməsi](#) bu baxımdan çox da gözlənilməz deyildi, hökumətin Şarl Mişel razılaşmalarından imtinasından, ümumən Ukrayna müharibəsinin başlamasından sonrakı siyasətinin məntiqinə uyğun idi. Amma bu addım həm ölkə daxilində, həm də Qərbdə böyük şok yaratdı. *Xarici təsirin şəffaflığı haqqında* qanun [layihəsində](#) xaricdən maliyyələşmə alan qeyri-hökumət təşkilatları və kütləvi informasiya vasitələrinin Ədliyyə Nazirliyində reyestrinin yaradılması, gəlirlərinin 20%-dən çoxunu ölkə xaricindən alan bütün hüquqi şəxslərin *xarici təsir agent*i kimi qeydiyyatdan keçirilməsi nəzərdə tutulurdu. *Xarici agent haqqında aktın qeydiyyatı* barədə layihədə isə nəinki QHT və KİV-in, həm də xaricdən maliyyə alan istənilən fiziki və hüquqi şəxsin *xarici agent* reyestrinə salınması, bundan imtina edənlərin 5 ilə qədər həbs cəzasına məhkum edilməsi əksini tapmışdı. Bu layihələr Rusiyada qəbul olunmuş *Xarici təsir altında olan şəxslərin fəaliyyətinə nəzarət*

haqqında [qanunun](#) analoqu və ya bənzəri olmaqla, Aİ-nin 12 şərtinin ruhuna, ümumilikdə ölkənin demokratik inkişafına zidd idi. Çünki müstəqil vətəndaş cəmiyyəti üzərində hökumətin sərt nəzarətinin təmin olunmasına və Qərb fondlarından maliyyə alan fiziki-hüquqi şəxslərin *xarici agent* kimi damğalanaraq ölkə içərisində gözdən salınmasına xidmət edirdi. Məlum idi ki, bu layihələr qəbul edilsə, hər hansı avrointegrasiyadan söhbət gedə [bilməzdi](#), yəni faktiki olaraq, ölkənin avroatlantik integrasiya kursu sabotaj edilirdi.

Bu isə Gürcüstan əhalisinin əksəriyyəti üçün qırmızı xətdir. Aparılan rəy sorğuları [göstərir](#) ki, əhalinin azı üçdə ikisi Avropa İttifaqına üzvlüyün, 70%-ə yaxını isə NATO-ya üzvlüyün tərəfdarıdır. Avroatlantik integrasiyanın Gürcüstanda milli ideyaya çevrildiyini söyləmək mümkündür, müstəqilliyin ilk illərindən etibarən siyasi qüvvələr bu məsələni ali məqsəd kimi müəyyənləşdiriblər. 2008-ci ilin yanvarında keçirilən konsultativ [referendumda](#) əhalinin 77%-i NATO üzvlüyünü dəstəkləyib. Avroatlantik integrasiya həm də konstitusion tələbdir. Konstitusiyanın keçid müddəasında (78-ci maddə) [bildirilir](#) ki, dövlət orqanları öz səlahiyyətləri çərçivəsində Gürcüstanın Avropa İttifaqı və NATO-ya tam integrasiyasını təmin etmək üçün bütün tədbirləri görməlidir.

Bütün bu səbəblərdən martın 7-də *Xarici təsirin şəffaflığı haqqında* qanun layihəsinin ilk oxunuşdan keçməsindən sonra paytaxt Tbilisidə etiraz aksiyaları başladı və ayın 9-da parlament çoxluğu layihəni [geri](#) çəkməyə məcbur oldu.

Amma onu da qeyd etməliyik ki, Gürcüstanda avrointerasiya istiqamətində real addımlar məhz Gürcü Arzusu partiyasının iqtidarı dövründə atılıb. Mövcud hökumət əslində Saakaşvili dövründə təməli qoyulmuş xarici siyasəti ehtiyatla da olsa, davam etdirib. 2014-cü ilin iyun ayında Gürcüstan Ukrayna və Moldova ilə bərabər Avropa İttifaqı ilə assosiativ [saziş](#) imzalayıb. 2017-ci ilin fevralında Aİ Gürcüstan vətəndaşları üçün viza rejiminin liberallaşdırılması barədə [qərar](#) verib. 2022-ci il martın 3-də isə Gürcüstan Aİ-yə tamhüquqlu üzvlüklə

bağlı Aİ-yə rəsmi [müraciət](#) edib.

Bəs necə oldu ki, bu siyasətin müəllifi olan bir hökumət fərqli istiqamətə yönəldi və ABŞ səfirinin [dediyi](#) kimi, son 6-8 ayda Gürcüstanın ABŞ və Avropa İttifaqı ilə möhkəm tərəfdaşlığını pozmağa yönəlmiş kampaniya aparmağa başladı? Bunun iki əsas səbəbi var: ***birincisi***, yuxarıda qeyd etdiyimiz kimi, Aİ-nin irəli sürdüyü şərtlərin oliqarxik sistemin ləğvini, məhkəmələrin və prokurorların müstəqilliyinin, media azadlığının təmin olunmasını, seçki islahatlarının keçirilməsini ehtiva etdiyi üçün hakimiyyətə təhlükə yaratması; ***ikincisi***, Rusiya Federasiyası ilə yaxınlaşma.

Rusiya ilə əlaqələrdə yüksəliş trendi

Ötən il Gürcüstan-Rusiya münasibətlərində nəzərəcarpacaq dərəcədə inkişaf müşahidə olunub. Bu, çox maraqlı tendensiyadır, çünki Rusiyanın Ukraynaya qarşı işğalçı müharibəsi və bunun nəticəsində Rusiya-Qərb münasibətlərində strateji qırılma ilə eyni dövrə təsadüf edir. Xatırladaq ki, Gürcüstanın Abxaziya və Cənubi Osetiya regionlarının Rusiya tərəfindən işğalı ilə əlaqədar iki ölkə arasında diplomatik əlaqələr yoxdur. Lakin Gürcü Arzusu partiyası hakimiyyətə gəldikdən sonra Rusiya ilə gərginliyi azaltmağa yönəlmiş pragmatik siyasət yeridib və qarşılıqlı münasibətlərdə sabillik yaradıb. Bu siyasət Qərbi də qane edirdi, çünki onlar Saakaşvilinin radikallığından və Rusiya ilə hərbi toqquşmaya getməsindən məmnun deyildilər. (Saakaşvilinin Qərbin qərarverici dairələrində gözdən düşdüyünü onun həbsinə və məruz qaldığı rəftara Qərb paytaxtlarının zəif reaksiyasından da anlamaq mümkündür.)

Lakin belə görünür ki, Gürcüstan hökuməti Rusiya ilə münasibətlərdə çox dərinə gedərək Qərbin narahatlığını daha da artırıb. ABŞ-ın Gürcüstandakı səfiri Kelli Deqnanın bu barədə [sözləri](#) çox açıq və anlaşılandır: “İnsanlar gələcəyini Avropada görür, güclü demokratiya arzulayır, Rusiyadan asılı olmayan uğurlu və şaxələndirilmiş iqtisadiyyat istəyir. Ötən

illərdə Gürcüstan Rusiyadan uzaqlaşmaq istiqamətində real tərəqqiyə nail olub. Bu impuls davam etdirilməlidir. Gürcüstanın ticarət, təhlükəsizlik və hər hansı digər məsələdə Rusiyadan asılı olmaq üçün səbəbləri yoxdur.”

2022-ci ildə Gürcüstan və Rusiya arasında [ticarət](#) dövriyyəsi 2021-ci il ilə müqayisədə 52,3% artaraq 2,5 milyard dollar təşkil edib. Rusiyadan Gürcüstana pul köçürmələri isə rekord həddə – 6 dəfəyə qədər [artaraq](#) 2,068 milyard dollar olub ki, bu, Gürcüstanın 2022-ci il dövlət [büdcəsinin](#) təxminən üçdə biri qədərdir. *Beynəlxalq Şəffaflıq – Gürcüstan* təşkilatının *Gürcüstanın Rusiyadan iqtisadi asılılığı: Rusiya-Ukrayna müharibəsinin təsiri* adlanan [hesabatına](#) əsasən, ölkədə 17 min Rusiya mənşəli şirkət qeydiyyatdan keçib. Həmin şirkətlərin yarısından çoxu Ukraynada müharibə başladıqdan sonra yaradılıb və bunların 97%-i müharibə və səfərbərlik səbəbi ilə Gürcüstana miqrasiya edən Rusiya vətəndaşları tərəfindən təsis edilib. *Gürcüstan İnformasiya Azadlığının İnkişafı İnstitutunun* (IDFI) [məlumatına](#) görə, 2022-ci ilin fevral-avqust ayları ərzində 45 mindən çox Rusiya vətəndaşı Gürcüstan banklarında hesab açıb. IDFI hazırda Gürcüstan banklarının rusiyalı müştərilərinin sayının 60 mindən çox olduğunu bildirir. Bu isə Rusiyanın Qərb sanksiyalarından yayınmasında Gürcüstanın iştirakı barədə şübhələr yaradır. Gürcüstan prezidenti Salome Zurbixvili ilə ABŞ prezidentinin milli təhlükəsizlik üzrə müşaviri Ceyk Sallivanın 10 mart tarixli [görüşündə](#) bu mövzu müzakirə edilib. Sallivan bildirib ki, Gürcüstan Rusiyaya qarşı beynəlxalq sanksiyalardan yayınmaq və yan keçmək üçün vasitəyə çevrilməməlidir.

Gürcüstandakı son hadisələrə Rusiya rəsmilərinin münasibəti onların hökumətin geri addım atmasından məyus olduğunu söyləməyə əsas verir. Rusiya Dövlət Dumasının sədri Volodin qanun layihəsinin parlamentdən geri çəkilməsini Gürcüstanın öz suverenliyini qazanmaq şansından məhrum olması kimi [qiymətləndirib](#). Xarici işlər naziri Lavrov isə Tbilisidəki xalq etirazlarını Kiyevdəki Maydan hadisələrinə [bənzədərək](#) bunu çevriliş cəhdi sayıb.

Prezident sistem daxili müxalifət rolunda

Salome Zurabişvili son hadisələr zamanı bir müxalifət lideri kimi çıxışlar edərək diqqət mərkəzinə gəldi. Tbilisidə kütləvi etirazlar başlayarkən o, ABŞ-da idi və Nyu-Yorkdakı Azadlıq heykəlinin fonunda [videomüraciətlə](#) çıxış edərək aksiya iştirakçılarına dəstək verdi, *xarici agentlər* haqqında qanun layihəsinin qəbulunu Konstitusiyanın pozulması kimi qiymətləndirdi və Gürcüstanın Avropa gələcəyinin qorunması məsələsində etirazçı gəncliklə eyni mövqedə olduğunu bildirdi. Gürcüstan daxili siyasətini izləyənlər üçün xanım Zurabişvilinin bu mövqeyi sürpriz deyil. 2018-ci ildə Gürcü Arzusu partiyasının namizədi qismində prezident seçkilərində iştirak edib, qalib gələndə müxalifət onun İvanişvilinin kuklası olacağını düşünürdü, hətta Saakaşvili vaxtilə öz hökumətində xarici işlər naziri vəzifəsi tutmuş bu keçmiş diplomatı xəyanətdə ittiham etmişdi. Lakin Zurabişvili seçildikdən sonra tədricən müstəqil iradə ortaya qoymağa başladı və parlamentar sistemdə səlahiyyətlərinin çox məhdud olmasına baxmayaraq, vacib mövzulara dair öz qənaətini ifadə etməyə üstünlük verdi. Zurabişvilinin simvolik prezident rolu ilə razılaşmayaraq ölkənin siyasi həyatındakı bu fəallığı hökuməti qane etmədiyi üçün tərəflər arasında anlaşılmazlıq, hətta gərginlik yarandı.

Ukrayna müharibəsi başladıqdan sonra prezident və hökumətin mövqeləri arasındakı fərqlilik daha bariz ortaya çıxdı. Məsələn, Zurabişvili 1 mart 2022-ci il tarixli çıxışında [bildirdi](#) ki, Ukrayna həm də Gürcüstanın azadlığı üçün döyüşür, bütün Avropa Ukrayna məsələsində vahid mövqedədir və Gürcüstan da bu birliyin tərkib hissəsi olmalıdır. Onun Gürcüstan və Rusiya arasında uçuşların bərpasının əleyhinə çıxması və ölkəyə gələn rusiyalılara qarşı məhdudiyyətlərin tətbiqinə [çağırması](#); ABŞ-ın Gürcüstanda Rusiyaya qarşı ikinci cəbhə açmağa çalışdığı barədə baş nazirin açıqlamalarını dezinformasiya [adlandırması](#); Konstitusiyada təsbit olunmuş avroatlantik inteqrasiyanın əleyhinə çıxan partiyaların fəaliyyətinin [qadağan](#) olunması təşəbbüsünü irəli sürməsi;

hakim partiyayı Rusiya təbliğatı ilə üst-üstə düşən bəyanatlar verərək təslimçi mövqe sərgiləməkdə ittiham [etməsi](#) də vacib detallardır.

İcra, qanunverici və yerli hakimiyyətlərin bir partiyanın nəzarətində olduğu ölkədə sistemin içərisində bu cür fərqli səsin mövcud olması Gürcüstan üçün vacibdir. Bu, az da olsa, nəzarət və tarazlıq (*checks and balances*) imkanı yaradır. Müxalifətin qərarların qəbuluna təsirini itirdiyi bir zamanda prezidentin dövlətin içərisində müxalif ictimai rəyin ifadəçisi və ötürücüsü rolunda çıxış etməsi, Qərblə çox yaxın əməkdaşlıq şəraitində çalışması onu ölkə siyasətinin hazırkı mərhələsi üçün mühüm aktora çevirir. Sergey Lavrovun, “şükür Allaha ki, Gürcüstanın inkişaf yolunu prezident müəyyən etmir” – [sözləri](#) isə Rusiyanın Gürcüstanda yaranmış vəziyyətə baxışını anlamaq baxımından əhəmiyyətliyədir.

Nəticə

Gürcüstan postsovet məkanında demokratik inkişaf sahəsində ən çox məsafə qət etmiş azsaylı ölkələrdən biri olsa da, son illər bu istiqamətdə [reqres](#) qeydə alınıb. Hazırkı hökumət dinamik siyasi həyatı olan Gürcüstanın müstəqillik tarixində ən uzunömürlü hökumətdir. Siyasi stabilliyə nail olunması baxımından bunun pozitiv tərəfləri olsa da, ötən dövrdə ölkədə formalaşmış idarəçiliyi *seçkili yarımavtoritarizm* adlandırmaq mümkündür. Ölkədə bütün hakimiyyət qollarının Gürcü Arzusu partiyası və onun hər hansı rəsmi vəzifə tutmayan qurucu liderinin nəzarəti altında olduğu personalist bir rejim hökm sürür. Müxalifət isə çoxlu kiçik siyasi partiyalara bölünmüş, qeyri-mütəşəkkil bir gücdür. Saakaşvilinin Vahid Milli Hərəkət Partiyasının hələ də ən iri müxalif güc kimi qalması siyasətin İvanişvili-Saakaşvili rəqabəti (hətta düşmənçiliyi) zəminində qütbləşməsinə səbəb olur ki, bu da müxalifətin yenilənməsini istəməyən hakimiyyətin maraqlarına uyğundur. Hökumət *xarici agentlər* haqqında qanun layihələrini parlamentdən keçirsəydi, azadlıqlar məhdudlaşdırılacaq, vətəndaş cəmiyyəti zəiflədiləcək və ölkə tam avtoritarizmə doğru irəliləyəcəkdi.

Bu təhlükənin qarşısını müxalifət deyil, vətəndaş cəmiyyəti, xüsusən gənclik aldı. Saakaşvilinin azadlığa buraxılması tələbi ilə təşkil olunan etirazlarda kütləviləyin olmadığı bir məqamda Avropa perspektivinə sahib çıxmaq üçün insanlar özləri təşkilatlanaraq meydana çıxdı. Bir daha təsdiqləndi ki, avrointegrasiya ölkədə milli konsensusdur. Moskvanın Gürcüstanda siyasi və iqtisadi təsirlərinin artmasına şərait yaradan hökumət də gördü ki, Rusiyanın ölkə içərisində nüfuzu minimaldır.

Bir sözlə, Gürcüstanın Avropa yolundan geri dönməsi və Rusiyanın nüfuz dairəsinə qayıtması ən azı indiki şərtlər daxilində mümkün deyil, bu, yalnız zorakı işğal nəticəsində gerçəkləşə bilər.